

Хома Тетяна Василівна,
ORCID ID: 0000-0002-9458-4056

*кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри фізичного виховання
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

МОДЕЛЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПІВПРАЦІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

THE MODEL OF PEDAGOGICAL COOPERATION IN THE CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION AS AN IMPORTANT FACTOR OF THE FORMATION OF SPEAKING COMPETENCE

У статті розкрито питання щодо моделі співпраці вчителя й асистента вчителя у початковій школі у класах з інклюзивним навчанням з метою формування мовленнєвої компетентності. Сформульовано актуальність проблеми, мету та завдання дослідження. Метою статті стало з'ясування моделі педагогічної співпраці вчителя й асистента вчителя, спрямованої на формування у молодших школярів мовленнєвої компетентності в умовах інклюзивного навчання. Завданнями стали: визначення моделей співпраці асистента вчителя й вчителя у класах з інклюзивним навчанням та презентація власного бачення формування у дітей з ІП мовленнєвої компетентності. Формування мовленнєвої компетентності полягає у здатності слухати, сприймати й відтворювати інформацію, читати й розуміти текст, вести діалог, брати участь у дискусіях, переконувати й відстоювати свою точку зору, висловлювати власні думки, міркування, погляди в усній і письмовій формах. Проаналізовано сучасні наукові пошуки учених щодо моделей співпраці. З'ясовано, що дослідження спрямовані на визначення особливостей роботи з дітьми з ООП, з'ясування моделей, форм, методів співпраці Команди супроводу, вчителя й асистента вчителя у тому числі. Указано різні позиції щодо співпраці: педагогічна взаємодія між учителем та учнем, командна співпраця вчителя й асистента вчителя у класах з інклюзивним навчанням. Сформульоване власне бачення моделі педагогічної співпраці вчителя й асистента вчителя з метою формування у молодших школярів мовленнєвої компетентності в умовах інклюзивного навчання, яка включає інноваційні методи та засоби навчання, систему тренувальних вправ репродуктивного й творчо-продуктивного спрямування, корекційні завдання для забезпечення розвитку чотирьох видів мовленнєвої діяльності. Автор вважає, що це можна реалізувати у процесі створення педагогами спільного методичного портфолію. Система завдань повинна розроблятися за рівнями: лексичний та орфоепічний, рівень словосполучення, речення, текстовий у двох напрямках – діалогічному та монологічному.

Ключові слова: модель викладання, модель співпраці, початкова школа, інклюзивний клас, мовленнєва компетентність.

The article deals with the issue of the model of cooperation between a teacher and a teacher's assistant in elementary school in classes with inclusive education for the purpose of forming speech competence. The relevance of the problem, as well as its goal and task, was formulated. The purpose of the article was to find out the model of pedagogical cooperation between a teacher and a teacher's assistant, aimed at the formation of speech competence of younger schoolchildren in the conditions of inclusive education. The tasks were: determination of models of cooperation between a teacher's assistant and a teacher in classes with inclusive education and a presentation of one's own vision of the formation of speech competence of children with intellectual disabilities. The formation of speech competence consists of the ability to listen, perceive and reproduce information, read and understand the text, conduct dialogue, participate in discussions, convince and defend one's point of view, express one's own thoughts, considerations, views in oral and written forms. Modern scientific searches of scientists regarding models of cooperation were analysed. It was found out that these researches were aimed at determining the specifics of working with children with special needs, clarifying the models, forms, methods of cooperation of the support team, including the teacher and the teacher's assistant. Different positions on cooperation are indicated: pedagogical interaction between a teacher and a student, team cooperation between a teacher and a teacher's assistant in classes with inclusive education. The author's vision of a model of pedagogical cooperation between a teacher and a teacher's assistant for the purpose of forming speaking competence in younger schoolchildren in the conditions of inclusive education was formulated. It includes innovative methods and means of learning, a system of training exercises of reproductive and creative-productive direction, corrective tasks to ensure the development of four

types of speech activity. The author believes that this can be realized in the process of creating a joint methodical portfolio by teachers. The system of tasks should be developed at the following levels: lexical and orthoepic, phrase level, sentence, text in two directions – dialogic and monologic.

Key words: teaching model, cooperation model, elementary school, inclusive class, speech competence.

Постановка проблеми. Сучасні освітні реформи в Україні спрямовані на формування у здобувачів освіти ключових компетентностей. Спілкування державною мовою є однією з-поміж них, важливою для Нової української школи. Володіння чотирма видами мовленнєвої діяльності – аудіюванням, говорінням, читанням і письмом – дасть можливість реалізувати завдання сучасної початкової школи, забезпечить успіх школяра у навчанні, подальшій його соціалізації.

Позитивним явищем у цьому процесі є залучення дітей з особливими освітніми потребами до навчальної діяльності у закладах освіти, інтеграція їх в учнівську спільноту. З цією метою удосконалюється вітчизняна нормативно-законодавча база, активізуються дослідження учених, практичних працівників. Зусилля спрямовані на створення індивідуальної освітньої траєкторії, яка формулюється, як «персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання» (Закон України. Про освіту. Розділ 1., стаття 9) [5]. Ураховуючи це, для дітей з особливими освітніми потребами складається індивідуальна програма розвитку, «документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання» (Закон України. Про освіту. Розділ 1., стаття 10) [5].

У закладах загальної середньої освіти учня з ООП супроводжує асистент учителя у співпраці із класоводом. Ключовим їх завданням є вивчення моделей співпраці, розуміння специфіки навчання дітей з ООП, модифікація (адаптація) навчального матеріалу, що дасть змогу покращити успішність учнів класу. Визначення моделі співпраці має важливе значення для створення власної концепції мовленнєвого розвитку дитини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема мовленнєвого розвитку молодших школярів у центрі вивчення низки науковців: М. Вашуленко, Т. Котик, К. Пономарьової та інших. Питання взаємодії асистента вчителя й педагога в інклюзивному класі у фокусі наукових розвідок О. Андрощук, Б. Грудиніна, А. Колупаєвої, О. Коган, А.Лапіна, Л. Савчук, О. Мартинчук, О.Чеботарьової та інших. Їх дослідження спрямовані на визначення особливостей роботи з дітьми з ООП, з'ясування моделей, форм, методів співпраці Команди супроводу, вчителя й асистента вчителя у тому числі. Це питання розглядається з різних позицій: педагогічна взаємодія між учителем та учнем, командна співпраця вчителя й асистента вчителя у класах з інклюзивним навчанням.

Відтак Б. Грудинін, досліджуючи особливості базової моделі педагогічної взаємодії, вказує на те, «що вона ґрунтується на процесах соціальної перцепції (сприймання, розуміння й оцінки людьми соціальних об'єктів – інших людей, самих себе, груп, соціальних спільнот тощо), розумінні та інтерпретації результатів у суб'єкт-суб'єктних та суб'єкт-об'єктних відносинах у діаді «учитель – учень» та їх трансформації на суб'єктно значущі психологічні утворення» [4, с. 249].

За словами А.Колупаєвої, О. Таранченко, «навчання у співпраці» є надзвичайно ефективним в інклюзивному навчанні, оскільки враховує індивідуальні відмінності учнів класу, а також підтримує в навчальному середовищі командний дух, спільну та персональну відповідальність, дає змогу ефективніше засвоювати нові знання і вміння, розвивати соціальні та комунікативні навички. Цей підхід об'єднує групу методів, таких як: кооперативне навчання, взаємопідтримка в навчанні (навчання за принципом «рівний – рівному», «навчання в діалозі») та інші [6, с. 53–54]. Дослідницями представлено моделі співпраці вчителя й асистента вчителя.

Н. Голуб, В. Голуб рекомендують шляхи формування комунікативно-мовленнєвих умінь у дітей молодшого шкільного віку в умовах інклюзивного навчання, з-поміж яких інноваційні технології. За дослідженням учених, у молодших школярів гра ще залишається домінуючим видом діяльності, тому навчання через гру більше зацікавлює учнів і дає вагоміші результати. В умовах інклюзивного

навчання ефективними будуть сюжетно-рольові та творчо-рольові ігри, які мотивують до спілкування та розвивають зв'язне мовлення. Водночас для формування виразності мовлення, правильного темпу та дикції доцільнішими будуть дидактичні ігри [3, с. 177]. Окрім ігор, дослідниками рекомендуються диференційовані завдання, бесіди, дискусії, групова робота, дослідницькі проєкти, спостереження, екскурсії [3, с.174].

Наше дослідження спрямоване на вивчення проблеми формування мовленнєвої компетентності у дітей з інтелектуальними порушеннями (надалі ІП) у класах з інклюзивним навчанням крізь призму співпраці вчителя й асистента вчителя. Нами враховано психолого-педагогічні особливості дитини з ІП, рівень володіння лексичним та граматичним складом української мови.

Мета статті – з'ясування моделі педагогічної співпраці вчителя й асистента вчителя з метою формування у молодших школярів мовленнєвої компетентності в умовах інклюзивного навчання.

Завдання: визначити моделі співпраці асистента вчителя й вчителя у класах з інклюзивним навчанням та презентувати власне бачення формування у дітей з ІП мовленнєвої компетентності.

Виклад основного матеріалу. Мовленнєва компетентність молодших школярів у класі з інклюзивним навчанням формується поетапно й системно та залежить від успішної співпраці вчителя та асистента вчителя. За основу формування цього поняття нами взято дослідження К. Пономарьової: «формування мовленнєвої компетентності полягає у здатності слухати, сприймати й відтворювати інформацію, читати і розуміти текст, вести діалог, брати участь у дискусіях, переконувати і відстоювати свою точку зору, висловлювати власні думки, міркування, погляди в усній і письмовій формах» [9, с. 3]. Розвиток мовлення є провідним принципом у процесі всього курсу навчання молодших школярів.

Моделі педагогічної взаємопов'язаної діяльності вчителя й асистента вчителя аналізувалися нами у процесі студіювання науково-методичної літератури, урахуваючи концептуальні засади Концепції Нової української школи, дослідження учених. У Пораднику для вчителя за ред. Н. Бібік розкриваються форми спільного викладання вчителя й асистента вчителя: один викладає, інший допомагає; паралельне викладання; диференційоване викладання; викладання в команді [7, с. 157–158]. Актуальні проблеми диференційованого викладання в інклюзивному навчальному закладі розкриті у дослідженні Л. Прядко.

Автор зазначає, що диференційоване викладання розкривається через такі складові: зміст – те, що учні мають засвоїти та яким чином вони отримуватимуть інформацію; процес – види навчальної діяльності, яку виконують учні для осмислення та засвоєння змісту; продукти – те, що дає учням можливість закріпити, застосувати, поглибити та вдосконалити набуті знання, вміння, навички (проєкти, певна діяльність та її результати тощо) та навчальне середовище – як відбувається робота на уроці, яка на ньому панує атмосфера [10].

Основними компонентами ефективної практики спільного викладання О. Андрощук вважає такі:

- Спільні узгоджені цілі. Визначення навчальних цілей під час планування та їх узгодження є однією з важливих умов успішного спільного викладання.

- Спільні цінності та переконання. Педагоги повинні мати не тільки спільне бачення «чого навчати», а і спільне розуміння процесу навчання учнів. Присутність двох педагогів забезпечує різні знання, навички та ресурси, що дає змогу самим учителям навчатись один в одного. Спільне розуміння процесів викладання й навчання є одним з результатів і необхідних компонентів практики спільного викладання.

- Рівноцінність учасників.

- Спільне лідерство.

- Співпраця [1].

Низка учених (Н. Дятленко, Н. Софій., О. Мартинчук, Ю. Найда) акцентують увагу на питанні специфіки діяльності асистента вчителя в інклюзивному класі. Ми погоджуємося з думкою учених, що ефективні стосунки між учителем та асистентом учителя формуються на основі спільної відповідальності. Для формування ефективних стосунків учителі можуть використовувати різні стратегії, зокрема: спільне обговорення ролей і завдань асистента вчителя; установлення чітких критеріїв успішної діяльності асистента вчителя; спільне обговорення філософії та підходів до навчання й управління класом [2, с. 46]. Дослідники наголошують на тих методах, які «успішно зарекомендували себе під час представлення нового навчального матеріалу й навчання нових навичок учнів з різними потребами, у тому числі дітей з порушеннями розвитку. Це методи 1) експліцитного (свідомого) навчання та 2) навчальних стратегій. Обидва методи навчання забезпечують учителю основу для диференційованого підходу у викладанні, і їх можна включити у звичайні уроки» [2, с.74].

Уважаємо, що свідоме засвоєння мовного матеріалу, вивчення мови й мовлення на основі взаємозв'язку, продумана корекційно-розвиткова робота сприятимуть формуванню в учнів з ІІІ мовленнєвих умінь.

З-поміж інших моделей розглядаються й такі:

1. Модель консультування. У цій моделі корекційний педагог виступає консультантом у питаннях здійснення адаптації та модифікації навчальної програми, формування навичок і розроблення системи оцінювання.

2. Модель навчання. У моделі навчання корекційний педагог і вчитель інклюзивного класу по черзі «навчають» один одного особливостям реалізації навчальної програми, використання тих чи інших методів викладання, форм і видів оцінювання, тобто тих питань, в яких вони є експертами.

3. Модель співпраці (або роботи в команді) передбачає справедливий розподіл обов'язків у процесі планування, проведення та оцінювання уроку. Цю модель дослідники все більш наполегливо рекомендують в якості моделі, якій варто віддати перевагу, зокрема у зв'язку з її дієвістю в контексті внеску обох учителів у процес розподілу завдань та обов'язків (За М. Войцехівським) [2].

Бачення стратегії ефективної роботи вчителя та асистента вчителя сформульоване у наукових розвідках О. Коган. Взаємодію фахівців автор вбачає у спільному обговоренні ролей і завдань асистента вчителя /вихователя; спільному обговоренні філософії та підходів до навчання й управління класом/групою, установлення чітких критеріїв успішної діяльності асистента вчителя/вихователя; наголосі на важливості та дотриманні конфіденційності у процесі професійної діяльності; проведенні регулярних зустрічей з асистентом учителя/вихователя для обговорення результатів спостережень за особою з ООП, наданні та отриманні зворотного зв'язку й звітів, обговоренні проблемних ситуацій і стратегій запровадження навчальної програми [8, с. 51].

Визначаючи моделі співпраці, А. Колупаєва, О. Таранченко наголошують на застосуванні окремих методів, форм роботи, що забезпечують успіх в освітньому процесі. За дослідженнями вчених, «під час навчального процесу в інклюзивному середовищі використовуються педагогічні підходи, що є ефективними для розмаїтого контингенту учнів. Зокрема, такі три: традиційне інтенсивне навчання, формування когнітивних стратегій, навчання у співпраці/кооперативне навчання. У диференційованому викладанні гнучко та послідовно застосовуються методи всіх трьох

підходів. Кожен з них охоплює низку методів, що і визначають стратегію викладання» [6, с. 52].

Модель диференційованого викладання, за твердженням А. Колупаєвої, О. Таранченко досягається шляхом: використання різних текстів; надання учням різних видів підтримки та допомоги різного ступеня; установлення різних вимог стосовно результатів навчальної діяльності (продуктів навчальної діяльності); організації роботи з акцентом на різні здібності учнів; вибору матеріалів і методик відповідно до різних інтересів дітей; використання різних завдань у межах визначеного курикулуму [6, с. 50].

Об'єднуючим елементом усіх моделей простежується цілеспрямованість навчання, виховання та розвитку молодших школярів з ІІІ, формування особистості на засадах педагогіки партнерства з дотриманням принципу дитиноцентризму.

На наш погляд, модель педагогічної співпраці вчителя й асистента вчителя з метою формування у молодших школярів мовленнєвої компетентності в умовах інклюзивного навчання повинна включати інноваційні методи та засоби навчання, систему тренувальних вправ репродуктивного й творчо-продуктивного спрямування, корекційні завдання для забезпечення розвитку чотирьох видів мовленнєвої діяльності – аудіювання, говоріння, читання й письма.

Уважаємо, що якраз методичне портфоліо, складові якого запропоновано дослідницями С. Стеблюк, О. Хома, уможливають забезпечення реалізації завдань щодо мовленнєвого розвитку молодших школярів у класі з інклюзивним навчанням. Складові методичного портфоліо авторами визначені такі:

1. Традиційні й інноваційні методи навчання української мови та читання.
2. Методика формування читацької компетентності.
3. Компетентнісні завдання та вправи з розвитку мовлення.
4. Корекційно-розвиткові завдання з метою формування мовленнєвої, комунікативної компетентності.
5. Засоби навчання (індивідуальні, диференційовані завдання, таблиці-алгоритми, графіки, малюнки).
6. Презентаційний матеріал для дистанційного навчання.
7. Тематика проєктів, алгоритм їх виконання.
8. Орієнтовні плани-конспекти уроків української мови (читання).
9. Мовні, дидактичні ігри [11].

Дотримання принципу «диференціації та індивідуалізації навчання» дає можливість учасникам освітнього процесу в класі з інклюзивним навчанням дібрати систему тренувальних чи корекційних вправ, яка була б спрямована на розвиток аудіювання, говоріння, читання, письма. За нашим спостереженням, система завдань повинна розроблятися за рівнями: лексичний та орфоепічний, рівень словосполучення, речення, текстовий у двох напрямках – діалогічному та монологічному. Застосування інтерактивних методів навчання, робота учнів у групах надають можливість учителю й асистенту учителя побудувати освітній процес так, щоб розвиток зв'язного мовлення учня з ІІІ був невіддільним від загальної мети та завдань уроку. Зрозуміло, що ми акцентуємо увагу на командній співпраці, яка виробила власний погляд на мовленнєвий розвиток дитини відповідно до вікових особливостей.

Таким чином, учителю й асистенту учителя вкрай важливо у процесі взаємної співпраці розробити модель формування мовленнєвої компетентності й поетапно її реалізувати. До цього

процесу слід залучати усю команду супроводу, бо оволодіння державною мовою, мовленням, і, як результат, комунікативною компетентністю, зробить дитину успішною у сучасних ринкових умовах розвитку суспільства.

Висновки. У процесі дослідження визначено моделі співпраці асистента вчителя й учителя у класах з інклюзивним навчанням та презентовано власне бачення формування у дітей з ІІІ мовленнєвої компетентності. Модель педагогічної співпраці вчителя й асистента вчителя з метою формування у молодших школярів мовленнєвої компетентності в умовах інклюзивного навчання повинна включати інноваційні методи та засоби навчання, систему тренувальних вправ репродуктивного й творчо-продуктивного спрямування, корекційні завдання для забезпечення розвитку чотирьох видів мовленнєвої діяльності.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у розробці системи тренувальних мовленнєвих вправ для учнів початкової школи в умовах інклюзивного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрущук О. Спільне викладання – оптимальний стиль побудови взаємовідносин в закладі з інклюзивною формою навчання. URL: <http://dpsz2018.blogspot.com/2018/11/blog-post70.html>.
2. Асистент учителя в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / Н.М. Дятленко, Н.З. Софій., О.В. Мартинчук та ін. ; під заг. ред. М.Ф. Войцехівського. Київ : ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. 172 с.
3. Голуб В., Голуб Н. Формування комунікативно-мовленнєвих умінь у дітей молодшого шкільного віку в умовах інклюзивного навчання. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2021. № 1. С. 171–182.
4. Грудинін Б.О. Педагогічна взаємодія: вимоги в контексті особистісно орієнтованої освітньої парадигми. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014 № 5(39). С. 245–255.
5. Закон України. Про освіту. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
6. Колупаєва А.А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі : навчально-методичний посібник. Харків : Вид-во «Ранок», 2019. 304 с.
7. Нова українська школа: порадник для вчителя / Під заг. ред. Бібік Н.М. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
8. Організаційні засади діяльності асистента вчителя в інклюзивному класі : метод. посіб. / уклад.: О.В. Коган та ін. Харків : «Друкарня Мадрид», 2019. 110 с.
9. Пономарьова К. Формування мовленнєвої компетентності молодших школярів на уроках української мови. *Початкова освіта*. 2009. № 40. С. 3–5.
10. Прядко Л.О. Актуальні проблеми диференційованого викладання в інклюзивному навчальному закладі. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 7, у 2 т. / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський : ПП Медобори-2006. Т. 1. 452 с. С. 340–348.*
11. Стеблюк С.В., Хома О.М. Педагогічне портфоліо як методичний інструментарій у реалізації завдань мовно-літературної освітньої галузі початкової школи. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 52. Т. 2. 2022. С. 50–53.